

**ПРО ПОДОВЖЕННЯ ТЕРМІНІВ ДІЇ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ
У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ І ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ**

**ABOUT THE PROTECTION OF LANDS OF PREVENTION MEASURES
IN THE CONTEXT OF PRIVACY AND HOUSEHOLD PREMISES**

Лиманська М.В.,
*здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ України,
суддя Городнянського районного суду
Чернігівської області*

В статті автор розглядає практичні питання застосування положень КПК при подовженні термінів тримання під вартою і домашнього арешту, практику Європейського Суду з прав людини з цього приводу, і пропонує законодавчі ініціативи для усунення прогалин національного законодавства, на які звертає увагу Європейський Суд.

Ключові слова: кримінальний процес, клопотання прокурора про подовження терміну дії запобіжного заходу, подовження термінів, тримання під вартою, домашній арешт.

В статье автор рассматривает практические вопросы применения положений УПК при продлении сроков содержания под стражей и домашнего ареста, практику Европейского Суда по правам человека по этому поводу, и предлагает законодательные инициативы для устранения пробелов национального законодательства, на которые обращает внимание Европейский Суд.

Ключевые слова: уголовный процесс, ходатайства прокурора о продлении срока действия меры пресечения, продление сроков, содержание под стражей, домашний арест.

In the article the author examines the practical issues of applying the provisions of the CPC in extending the terms of detention and house arrest, the practice of the European Court of Human Rights in this regard, and proposes legislative initiatives to address the gaps in national legislation, which the European Court draws attention to.

Key words: criminal procedure, prosecutor's request to extend the term of the preventive measure, extension of time, detention, home arrest.

Постановка проблеми. Правильне застосування судом запобіжних заходів є важливою та необхідною умовою ефективного здійснення кримінального судочинства та дотримання судом права особи на свободу та особисту недоторканість.

Вважаємо за необхідне розглянути в цій статті питання подовження термінів таких запобіжних заходів як тримання під вартою і домашній арешт, оскільки вказані запобіжні заходи суттєво обмежують права людини у кримінальному провадженні.

Стан дослідження. Проблемам застосування запобіжних заходів у різні роки у своїх працях багато уваги присвятили такі відомі українські та російські учені, як А.І. Алексєєв, З.З. Зінатулін, З.Ф. Коврига, Ю.Д. Лівшиць, П.А. Лупінська, В.А. Михайлов, І.Л. Петрухін, В. Бринцев, В.В. Назаров, Ю.М. Грошевий, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, В.В. Сташис, Л.Д. Удалова, М.Й. Вільгушинський та ін.

Але з урахуванням усіх нововведень, які запроваджено у Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року (далі – КПК), комплексних наукових праць, в яких досліджувалися б усі новели застосування запобіжних заходів, на сьогодні не існує. Це свідчить про необхідність проведення широкого наукового аналізу тих змін, яких зазнало українське кримінально-процесуальне законодавство.

Виклад основного матеріалу. За діючим законодавством у разі спливу терміну дії запобіжного заходу він вважається скасованим. Відповідно начальник місця попереднього ув'язнення пови-

нен звільнити особу, яка тримається під вартою, негайно після закінчення терміну дії ухвали слідчого судді, суду. А особа, яка перебуває під домашнім арештом, після спливання терміну дії ухвали, є такою, що звільнена від обов'язків і обмежень за цим запобіжним заходом.

На практиці таке часто не відбувається. І прокурор завчасно звертається із клопотанням про подовження дії запобіжного заходу. Однак бувають випадки, коли прокурор звертається із цим питанням запізно, що викликає необхідність або проводити засідання суду у форсованому режимі (і так завжди відбувається поки що), або порушувати право людини на свободу і особисту недоторканість і утримувати особу під вартою незаконним способом без застосування належної процедури.

Для запобігання цьому явищу необхідно, щоб прокурор завчасно порушував клопотання про подовження терміну застосування запобіжного заходу.

Означене питання не є новим у науковій літературі. Його ще 2015 року порушував І.О. Звертайло. Він звертав увагу практиків, що поширеними є випадки, коли обвинувальний акт щодо особи, яка тримається під вартою, направляється до суду ледь не в останній день терміну дії обраного запобіжного заходу. І є правильною законодавча ініціатива про обов'язок завчасного розгляду питання подовження терміну тримання під вартою в разі направлення обвинувального акта до суду за 15 днів до закінчення дії ухвали про обрання запобіжного заходу.

І головне це робити на стадії досудового розслідування, щоб виключити можливість незаконного тримання під вартою в разі наявності ризиків, що передбачені статтею 177 КПК [1].

Ми погоджуємося з такою точкою зору цього науковця. Бо окрім форс-мажору, може увімкнутися простий людський фактор. А тут багато чого може бути ... А випадки, коли справа надходить до суду, де зараз просто нема судді? В сучасній Україні таке зустрічається. Усі на лікарняному, закінчився термін дії суддівських повноважень, що були надані Президентом України, а хтось є слідчим суддею у цій справі і процесуально не може розглядати питання запобіжних заходів в якості суду першої інстанції. У такому разі справа має направлятися до Апеляційного суду, який повинен визначити підсудність. Поки справа до цього суду дійде, минуть всі терміни, і особу треба негайно звільняти на день закінчення дії попередньої ухвали. Зрештою, дуже актуальне питання.

За загальною помилкою деякі практики вважали, що дія частини третьої статті 315 КПК [2] розповсюджується на всі заходи забезпечення кримінального провадження. Однак вона не могла стосуватися запобіжних заходів, проте практики через принципове непорозуміння застосовували цю норму надто широко. І вважали, по-старому якось – що особа «перераховується» за судом. А «за судом» – років і десять може бути.

У зв'язку з помилковим тлумаченням норм чинного КПК національними судами Європейський Суд з прав людини своїм рішенням у справі «Чанев проти України» від 10 жовтня 2014 року виявив порушення пункту першого статті 5 Конвенції за таких практично обставин, які прогнозував І.О. Завертайло. Так сталося, оскільки термін тримання під вартою заявника вважався державними особами подовженим відповідно до частини третьої статті 315 КПК України. Насправді ж, термін тримання під вартою не повинен перевищувати 60 діб і кожного разу має подовжуватися в разі необхідності за вмотивованим клопотанням прокурора. А через довільне трактування норм КПК стало можливим незаконне тримання під вартою заявника. І саме це порушення виявив ЄСПЛ [3].

Відтак, 23 листопада 2017 року Конституційний Суд України своїм рішенням визнав таким, що не відповідає Конституції України, положення частини третьої статті 315 КПК України, а також визнав його таким, що втрачає чинність [4].

Слід пам'ятати, що судові засідання з питання подовження дії запобіжного заходу відбувається за участю кримінально-переслідуваної особи та її захисника.

Із врахуванням часу поштової пересилки, часу, який необхідний стороні захисту для підготовки своєї позиції, а також людського фактору, термін подачі відповідного клопотання про подовження дії запобіжного заходу повинен бути достатнім. Описаний процес може тривати до 15 днів.

З огляду на вказане, необхідно нормативно закріпити обов'язок прокурора у разі подовження існування встановлених законом ризиків звертатися із

відповідним клопотанням про зміну або подовження дії запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, домашнього арешту і особистого зобов'язання. Оскільки дія ухвал про обрання цих запобіжних заходів обмежена строками, і в разі їх закінчення обов'язки за особистим зобов'язанням, наприклад, припиняються, а особа, яка утримується під вартою, має бути звільненою.

За діючим законодавством суд взагалі не може порушувати питання про застосування запобіжного заходу і подовження терміну його дії. Тому автор пропонує закріпити обов'язок з порушення цього питання саме за прокурором, оскільки він є стороною обвинувачення у змагальному процесі.

Зараз норма частини третьої статті 315 КПК України не діє, і в Верховній Раді України перебуває законопроект саме з обговорюваних питань, який має привести норми КПК відповідно до практики ЄСПЛ і Конституції України.

Цим законопроектом пропонується статтю 199 доповнити частиною шостою такого змісту: «6. У разі закінчення строку тримання під вартою, до проведення підготовчого судового засідання прокурор не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою подає клопотання про подовження терміну тримання під вартою. Розгляд такого клопотання здійснюється слідчим суддею в порядку, передбаченому цією статтею»; третє речення частини третьої статті 315 доповнити словами і цифрами «крім запобіжних заходів, термін дії яких визначено ухвалою слідчого судді відповідно до частини четвертої статті 196 цього Кодексу», і доповнити частину реченням такого змісту: «У разі закінчення терміну застосування щодо обвинуваченого запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою обвинувачений має бути негайно звільнений з-під варті або обмежень внаслідок застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту»; і частину третю статті 331 пропонується викласти в такій редакції, щоб розгляд судом питання про обрання, зміну, подовження чи скасування запобіжних заходів відбувався виключно за клопотанням сторін кримінального провадження і в жодному разі не з власної ініціативи [5].

У світлі усього викладеного вище, вважаємо, що цей законопроект дуже сучасний, потрібний і необхідний. Тільки в пропозиціях змін до статті 199 КПК вказаний не достатній строк. Не запропоновано у світлі цих змін також врегулювання питання закінчення терміну дії запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Це суворий запобіжний захід і слід обов'язково оговорювати його в статті 199 КПК.

Ми ж вище визначилися, що з метою належної реалізації принципів кримінального процесу (в їх системі, звичайно) необхідний більший час для підготовки такого процесуального питання до судового розгляду, аніж вказаний у законопроекті. Автор переконаний, що термін має бути не менше 15 днів. В інших напрямках підтримуємо законопроект

у повному обсязі. Його прийняття збільшить незалежність і неупередженість суду, сприятиме зміцненню охорони права на свободу і особисту недоторканість та реалізації права на захист; посилить змагальність сторін у процесі, а також сприятиме реалізації інших принципів кримінального процесу.

Ще принципово важливо на законодавчому рівні саме у змісті статті 199 КПК закріпити обов'язок слідчого судді і суду при подовженні терміну тримання під вартою вирішити питання застосування застави та обговорити питання її розміру.

При розгляді клопотання про подовження терміну дії запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суду слід пам'ятати про необхідність з'ясування думки власника житла, в якому застосовується домашній арешт, а також думку осіб, які мешкають у цьому житлі.

О.І. Марочкін, розглядаючи практику ЄСПЛ, а також практику національних судів, дійшов правильних висновків про необхідність правового врегулювання поняття житла підозрюваного та обвинуваченого з тим, щоб це поняття було доповнене словами «інше володіння особи, у якому вона мешкає на законних підставах», і наголошує на необхідності з'ясування думки власника житла і повнолітніх осіб, які в ньому мешкають, з приводу можливості застосування до обвинуваченого чи підозрюваного запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту [6].

З огляду на необхідність дотримання прав людини при застосуванні запобіжних заходів, неможливо не освітити таке практичне питання, яке потребує обов'язкового законодавчого врегулювання, як обрання, зміна або подовження терміну дії запобіжних заходів, що обговорюються, при постановленні

судом обвинувального вироку. В ньому слід також вирішувати питання дії цих запобіжних заходів із зазначенням терміну їх дії, який не може перевищувати 60 днів. І також це питання окремо врегулювати частиною статті 199 КПК.

Чому ми так вважаємо? Оскільки це дуже принципове питання, і з огляду на практику Європейського Суду воно потребує обов'язкового законодавчого розтлумачення. Наведення у вирокі суду шаблонної фрази про те, що запобіжний захід застосовується до набрання вироком законної сили, не узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 197, ч. 3 ст. 331 КПК України, порушує принцип юридичної визначеності.

Висновок: пропонуємо статтю 199 КПК України доповнити частиною шостою такого змісту: «6. У разі закінчення терміну дії ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту до проведення підготовчого судового засідання, прокурор не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до закінчення дії попередньої ухвали про застосування запобіжного заходу подає клопотання про подовження терміну тримання під вартою, домашнього арешту. Розгляд такого клопотання здійснюється слідчим суддею в порядку, передбаченому цією статтею. Суд здійснює виклик сторін і учасників відповідно до розглядуваного в клопотанні запобіжного заходу»; частиною сьомою такого змісту: «7. При подовженні терміну тримання під вартою слідчий суддя, суд зобов'язані вирішити питання застосування застави»; частиною восьмою такого змісту: «8. При подовженні дії запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою або домашнього арешту у вирокі суд повинен визначити термін їх дії, який не може перевищувати 60 днів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Проблемні аспекти застосування норм КПК України в практичній діяльності при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та постановленні ухвали про дозвіл на затримання з метою приводу». Завертайло І.О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.34/part_3/22.pdf
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Чанєв проти України» від 10 жовтня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a37
4. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-17>
5. Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо приведення порядку застосування запобіжних заходів у відповідність з практикою Європейського Суду з прав людини». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62480
6. «Домашній арешт: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії». Марочкін О.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lj.kherson.ua/2017/pravo01/part_2/37.pdf